

ARHEOLOGIE

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA ARHEOLOGIA EPOCII TIMPURII A MIGRAȚIILOR ÎN BANAT - ETAPA D1

Daniela Tănase

Rezumat. În lucrarea de față ne propunem să identificăm acele situri arheologice din Banatul de câmpie, care aparțin etapei D 1 (ultima treime a secolului IV p. Chr. și primul/primele două decenii ale secolului V p. Chr.) și care au fost până acum datate incorect. În această perioadă, așezările din Banatul de câmpie, la fel ca cele din Câmpia Panonică, cunosc o perioadă de prosperitate reflectată de bogăția materialului ceramic; acum apar și elemente culturale de origine răsăriteană oglindite atât în așezări, cât și în necropole.

În câmpia bănățeană au fost cercetate mai multe așezări, dar doar o parte dintre ele au niveluri de locuire care se pot data la începutul epocii migrațiilor. Între acestea le enumerăm pe cele de la *Timișoara-Freidorf*, *Foeni-Seliște*, *Timișoara-Ciorenii*, *Izvin*, *Ictar-Budinț*, *Giarmata*, precum și pe cele situate în partea de Banat care aparține astăzi Serbiei, la *Baranda*, *Padej*, *Banatski Karlovac* și *Alibunar*.

Deși orizontului cronologic D 1 îi sunt caracteristice cimitirele cu morminte numeroase, până în acest moment pe teritoriul Banatului nu a fost cercetat nici unul exhaustiv, ci doar porțiuni de necropole. În necropolele din această perioadă apar noi ritualuri funerare: morminte orientate N-S, depunerea a două vase într-un mormânt, depunerea unor vase rectangulare în care se ardeau rășini și ierburi aromate. De asemenea, se constată schimbări ale portului vestimentar, se poartă două sau mai multe fibule, apar tipuri noi de fibule, apar colane cu cârlig și închizătoare în formă de pară. S-a constatat și preferința pentru mărgelile de chihlimbar și carneol. Menționăm aici necropolele de la *Vrșac-Crvenka*, *Novi Knezevac*, *Dudeștii Vechi*, *Timișoara-Pădurea Verde*. Întâmplător au fost descoperite obiecte provenite din morminte la *Comloșu Mare*, *Jebel* și *Saravale*.

Colecțiile Muzeului Banatului din Timișoara includ vase din ceramică de culoare cenușie, lucrate la roata rapidă, care după formă se pot încadra în etapa D 1. Acestea au fost descoperite întâmplător și pot proveni atât din așezări, cât și din necropole, îmbogățind astfel peisajul arheologic al acestei perioade.

În ultimul sfert al secolului IV – primul/al doilea deceniu al secolului V p. Chr. în Banatul de câmpie sunt atestate arheologic așezări bogate în material ceramic de culoare cenușie, realizat la roata rapidă, dar și la roata înceată, dintr-o pastă semifină, nisipoasă, cu aspect ușor zgrunțuros, de culoare cărămizie, cu un repertoriu bogat de forme în cazul ceramicii lucrate la roata rapidă și de decor în cazul ceramicii lucrate la roata înceată.

În necropolele contemporane acestor așezări se constată elemente noi de ritual și de mobilier funerar. Aceasta se explică prin faptul că în etapa D 1, perioadă de timp care corespunde epocii de dezintegrare a culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, purtătorii acestei culturi se deplasează spre vest, inclusiv în teritoriile stăpânite de sarmați și astfel apar noi tipuri de artefacte și alte obiceiuri funerare.

Formele de manifestare ale culturii materiale databile în orizontul D1 sunt puțin diferite în Banat comparativ cu alte regiuni ale bazinului carpatic, influențele post-terneahoviene fiind mult mai pregnante în ceea ce privește tehnica de producere a vaselor din ceramică, precum și a morfologiei și a decorului acestora. În necropole au fost documentate piese de origine răsăriteană și ritualuri de înmormântare specifice germanicilor și alanilor, însă rămân evidente caracteristicile culturale ale localnicilor de neam sarmatic.

Din contextele arheologice surprinse în așezări cercetate în Banat se conturează ipoteza că acestea ar fi încetat să fie locuite înainte de venirea hunilor sau în preajma sosirii lor aici, deoarece complexe ale așezării de la Timișoara-*Freidorf*, care aparțin etapei D1, au fost suprapuse de morminte care se datează în etapa D 2, iar la Foeni-*Seliște* nu sunt artefacte care să dateze așezarea spre jumătatea secolului al V-lea p. Chr. Se cuvine să amintim aici și faptul că circulația monedei romane de bronz încetează în Banat în jurul anului 400, ultimele monede datând din vremea lui Arcadius (395-408).

Probabil ecourile evenimentelor provocate de apariția hunilor la granița imperiului roman de răsărit au determinat o repliere a locuitorilor din zona de câmpie a Banatului care și-au părăsit așezările. Astfel că, noi descoperiri care atestă locuirea în această regiune provin abia din perioada de după instaurarea puterii hunice în Câmpia Panonică, însă într-un număr mult redus comparativ cu perioada precedentă.

HUNII ȘI BARBARII SEDENTARI: DIFERITE FORME DE CONTACT

Michel Kazanski

Rezumat. Una din temele pe care istoricul Victor Spinei le-a abordat cu predilecție a fost cea a raporturilor dintre populațiile sedentare ale evului mediu și vecinii lor nomazi ai stepelor. Problema reprezintă o veritabilă dominantă a istoriei medievale a Europei de Sud-Est, de la Dunăre și până la Caucaz. Interesul materialului de față se focalizează asupra relațiilor dintre nomazii huni și vecinii lor barbari, respectiv populațiile care nu au dezvoltat structuri statale în epoca hunică, atunci când întreaga Europă a trebuit să facă față pentru prima dată lumii stepelor.

În general, istoria relațiilor dintre populațiile stepelor și vecinii lor barbari sedentari a trecut prin trei faze succesive: cucerirea de către nomazi, alianța prin subordonare și, uneori, revolta împotriva nomazilor în momentul în care aceștia au eșuat în expansiunea lor către imperiile antice.

Pe parcursul perioadei de apogeu a stăpânirii hune, acest imperiu al stepelor și-a direcționat toate forțele în primul rând împotriva țărilor bogate și civilizate (China, Iran, Roma sau Bizanț). Aceste războaie i-au îmbogățit pe huni mult mai mult decât aservirea unui trib barbar sedentar. Nomazii huni au fost însă interesați de o alianță cu barbarii sedentari care să le furnizeze în primul rând contingente militare auxiliare, mai ales infanterie (în care erau deficitari), în timp ce barbarii urmau să primească o parte din pradă.

Există urme evidente ale participării barbarilor sedentari supuși hunilor la campaniile militare și la împărțirea prăzii de război în zone ca Moldova, Muntenia, Dunărea de Jos sau regiunea Niprului.

De asemenea, marea federație nomadă constituită în jurul hunilor nu ar fi putut subzista fără a fi aprovizionată cu produsele agricole furnizate de barbarii sedentari.

Hunii și-au impus controlul efectiv asupra barbarilor sedentari prin mai multe modalități, adaptate diferitelor situații: de la aservirea unor mici regate autonome, conduse de o elită locală fidelă hunilor, la guvernarea directă a sedentariilor printr-o serie de reprezentanți ai puterii hunice.

TEZAUURUL DE LA ȘIMLEU SILVANIEI/ SZILÁGYSOMLYÓ ȘI BĂTĂLIA DE LA NEDAO

Radu Harhoiu

Rezumat. Acei gepizi victorioși peste secole în lupta de la Nedao (454) sălășuiau în secolele I-IV la răsărit de Vistula inferioară, în aria de răsărit a culturii Wielbark. Spre sfârșitul secolului III au migrat înspre bazinul Odrei inferioare. Spre deosebire de migrația gotică orientată înspre sud-est, gepizii s-au îndreptat înspre sud-vest. Alianța din anul 290/91 dintre gepizi și vandali împotriva ostrogoților și a vizigoților poate fi în același timp și un indiciu al pătrunderii gepizilor în bazinul superior al Tisei. După o perioadă mai puțin clară a istoriei lor sunt menționați în anul 418, când au fost înfrânți de ostrogoții conduși de Thorismund și înglobați în confederația hunică. Au participat alături de huni la expedițiile hunice în Peninsula Balcanică. Regele lor Ardaric, care a luptat alături de huni în lupta de la Câmpiile Catalaunice (451), a fost unul dintre personajele importante de la Curtea lui Attila.

Puterea mereu crescândă a gepizilor în cadrul confederației etnice condusă de huni, pare a fi splendid ilustrată de cele două tezaure descoperite la Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj. Podoabele de gât și de piept: medalioanele de aur ale împăraților romani din secolul al IV-lea sau splendidul lanț cu pandantivi din primul tezaur, la care se adaugă fibulele discoidale ornamentate în stil policrom din cel de al doilea tezaur sunt splendide realizări ale orfevrăriei epocii migrațiilor. În decursul primei jumătăți a secolului al V-lea au fost purtate și fibulele de argint cu placa spiralei semicirculară și cea a piciorului romboidal alungită din cel de al doilea tezaur; placate cu foițe de aur au fost ornamentate într-un fastuos stil policrom. Mărimea lor enormă pare a reflecta în același timp creșterea conștiinței de sine a casei regale gepide, amintind prin dimensiunea lor de fibulele asemănătoare, decorate însă altfel ornamentate, din cea de a doua jumătate a secolului al V-lea din bazinul superior al Tisei. Fibula cu onix reflectă probabil și ea o *imitatio* a costumului de pace imperial, în timp ce vasele de aur din cel de al doilea tezaur de la Șimleu Silvaniei sugerează recepționarea de influențe din mediul nomad hunic în momentul punctului culminant al expansiunii hunice.

Conștiința de forță lor, gepizii conduși de regele Ardarich s-au răsculat împotriva fiilor lui Attila. În lupta din anul 454 de lângă râul Nedao gepizii au fost victorioși. Se

presupune că tezaurele desoperite la Șimleu Silvaniei, , de fapt un singur tezaur îngropat pe categorii de piese de port , a fost depus ca ofrandă zeilor în ajunul bătăliei de la Nedao.

IMAGINEA ȘI ARHEOLOGIA PECENEGILOR

Florin Curta

Rezumat. Izvoarele bizantine ce îi privesc pe pecenegi sunt pline de stereotipuri culturale care sunt mai des folosite pentru descrierea lor decât s-a crezut până în momentul de față. Cu toate acestea, arheologii și-au pus încrederea în aceste izvoare și, ca urmare, au pus pe seama pecenegilor orice urmă de distrugere sau masacru identificată prin intermediul săpăturilor arheologice. Se prea poate, totuși, ca piese de inventar arheologic precum căldările de lut, pandantivii foliacei cu decor ajurat sau plăcile ornamentale ale curelelor de harnașament să fi servit nevoilor de a crea o identitate de grup în regiunea autonomă pecenegă cunoscută sub numele de Patzinakia, care a luat naștere în regiunea de nord a peninsulei balcanice în decursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XI-lea.

OBSERVAȚII ASUPRA NECROPOLELOR PLANE DIN SPAȚIUL CUPRINS ÎNTRE DUNĂREA DE JOS, CARPAȚI ȘI NISTRU ÎN SECOLELE X-XIII

Adrian Ioniță

Rezumat. Una din cele mai relevante manifestări arheologice aparținând populațiilor ce au ocupat în secolele X-XIII spațiul dintre Dunărea de Jos, Carpați și Nistru ține de practicile funerare. Pe lângă sistemul mormintelor tumulare, în aceeași perioadă s-au răspândit și necropolele și mormintele plane. Până în momentul de față se cunosc 24 de asemenea necropole plane, localizate în 20 de așezări regăsite în spațiul în discuție.

Majoritatea necropolelor au fost descoperite în urma săpăturilor sistematice, doar câteva din ele rezultând din săpături de salvare sau întâmplătoare (incidentale). Nu se poate specifica numărul exact (real) de morminte aparținând acestor necropole; se poate estima doar un număr minim de 467 de morminte cercetate până în prezent.

În ceea ce privește ritualul de înmormântare, majoritatea acestor morminte sunt de inhumație, doar câteva fiind de incinerare.

Forma gropilor a putut fi urmărită în relativ puține cazuri, cele mai frecvente fiind gropile rectangulare (cu colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite), puțin adânci, în care defuncții au fost așezați în poziția de decubit dorsal. Orientarea lor spațială este în majoritatea cazurilor pe direcția vest-est.

Din totalul de 467 de morminte, doar 129 conțin inventar funerar, constând din: cercei (inclusiv cercei de tâmplă), pandantive, cuțite de fier, catarama, inele de bronz și argint, perle, vase ceramice, monede de bronz și argint de proveniență bizantină,

maghiară, mongolă sau franceză, brățări, aplice, fusaiole, alte obiecte de piatră, fier sau os, resturi animaliere .

În stadiul actual al cercetărilor acest orizont, caracterizat de înhumația în necropole plane, orientate vest-est, fără ofrande animaliere, fără inventar funerar sau cu un sărac inventar funerar, a fost atribuit unei populații sedentare și creștine – slavi și români. Există în aceste necropole plane și o serie de morminte care, conform ritualului funerar, ar putea fi atribuite turanicilor, mai mult sau mai puțin creștinați. Ele sunt de orientare nord-sud sau sud-nord și conțin un inventar constând din arme și piese de harnașament.

ASPECTE DE RITUAL FUNERAR ÎN NECROPOLA MEDIEVAL TIMPURIE DE LA ORĂȘTIE -*DEALUL PEMILOR X2*

Ioan Marian Țiplic

Rezumat. Cercetările arheologice din Orăștie-Dealul Pemilor X2 au început în vara anului 1992; au fost cercetate vestigiile neolitice și 5 morminte datând de la sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea. Zona în care se află necropola este de la est-nord-est de Orăștie și la Sud-Est de DN Orăștie-Sebeș (DN 7). Punctul numit neconvențional X2 este situat pe a doua terasă naturală a râului Mureș, la o înălțime care variază între 232,50 m și 234,45 m, fiind cu 25 m mai sus decât prima terasă pe care s-a extins orașul și a fost construit DN7 (la cota 209,15 m). Analiza necropolelor de secol X din Bazinul Carpatic reflectă o slabă influență a creștinismului în rândul populației, acest lucru fiind, de asemenea, reflectat de ritualurile funerare „păgâne”. O practică comună pentru aceste credințe păgâne au reprezentat-o ofrandele de alimente în recipiente ceramice. Anterior secolului al X-lea, ofrandele de produse alimentare sunt atestate mai ales la populația germanică – goții; în cadrul culturii Sântana de Mureș ritualul de înmormântare a presupus introducerea unui număr mare de vase cu ofrande de produse alimentare, așezate la picioarele și la capul celui mort. Această practică a dispărut din mormintele de înhumație, dar a reapărut pe la finalul secolului al XI-lea, când a fost observată o mică modificare, și anume decedatul era însoțit în la momentul „tregerii în neființă” doar de un vas ce conținea ofrande alimentare.

Există o mulțime de explicații posibile pentru sensul acestor ofrande alimentare; toate aceste explicații încep de la interpretarea lor ca un semn al credinței în viața de dincolo de moarte. Acesta este motivul pentru care ar trebui să fie luate în considerare, de asemenea, următoarele aspecte: vasul ca înlocuitor pentru sânul matern, uterul în care este procreată o nouă viață; de asemenea conține, sub diferite forme, elixirul vieții, iar faptul că vasul nu are nici un fel de capac indică o oarecare receptivitate la influențele celeste.

DĂBÂCA (DOBESCHDORF, DOBOKA): NECROPOLA DIN
JURUL BISERICII DIN GRĂDINA LUI A. TĂMAȘ.
CÂTEVA IDEI PRIVIND EVOLUȚIA HABITATULUI DE LA DĂBÂCA

Erwin Gáll

Rezumat. Lucrarea de față își propune să analizeze necropola din jurul bisericii cercetată într-o parte, din Grădina lui Tămaș, descoperită pe lângă partea de sud-est a cetății de la Dăbâca. Satul Dăbâca, centrul de odinioară al comitatului cu același nume, se află la 30 de km nord-vest de Cluj-Napoca, pe malul pârâului Lona, care se varsă, la 10 km est, în Someșul-Mic. Necropola din jurul bisericii a fost cercetată în cursul anilor 1966–1967, cercetare în urma căreia au fost dezvelite urmele unei biserici, zidurile unei alte biserici, mult mai mare, construită mai târziu, respectiv 95 de schelete din 71 de morminte.

O parte din morminte se datează în secolul XII, iar biserica probabil, pe baza monedelor lui Ladislau I, aflate în partea nordică, datează de la sfârșitul secolului al XI-lea. Cealaltă parte a mormintelor se datează mai târziu, în cursul secolelor XIII–XIV, și probabil aparține bisericii ale căror ziduri au fost dezvelite în cursul cercetărilor.

Inventarul arheologic care provine din mormintele secolului al XII-lea reprezintă cultura materială cunoscută din necropolele secolului al XII-lea: inele de buclă, monede (denarii anonimi emiși de către regii maghiari în primele două treimi ale secolului al XII-lea). Populația înmormântată aici probabil aparținea atât *stratului de miles*, cât și slujitorilor acestora (*servi*).

Necropola se integrează în rândul siturilor funerare de la Dăbâca, toate fiind necropole din jurul bisericii: necropola din incinta IV, Boldăgâ. Totodată, aceste necropole trebuie și pot fi analizate paralel, dar separat, cu așezările din secolele XI–XIII, respectiv fortificația ridicată, după părerea noastră, în secolul XI.

Apogeul cetății construite în prima jumătate a secolului al XI-lea, a fost secolul al XII-lea. Acest fapt este demonstrat și de numărul monedelor descoperite în mormintele necropolelor cercetate din incinta IV, Grădina lui Tămaș, respectiv Boldăgâ.

Epoca decăderii cetății care a reprezentat centrul politico-militar și administrativ, după părerea noastră a fost secolul al XIII-lea. Evident, am putea lega această decădere de invazia mongolo-tătară, dar personal, credem în alte cauze, mult mai adânci, de natură social-economic de exemplu, precum și de reorganizarea administrativă a regatului (dispariția comitatelor regale, respectiv, apariția comitatelor nobiliare).

AȘEZAREA MEDIEVALĂ DE LA SITUL CRVENKA DE LÂNGĂ VÂRȘEȚ

Dejan Radičevići

Rezumat. Arheologii de la Muzeul orașenesc din Vârșeț, în urma exploatărilor de nisip din anii 1950-1960, au realizat câteva mici săpături la situl de la Crvenka. Săpăturile au confirmat existența a unui sit multistratificat cu un orizont preistoric, clasic târziu și medieval. Cu această ocazie au fost identificate mai multe structuri ce au aparținut unei așezări medievale mai mari și a fost colectat material, în special ceramică realizată în

atelierele din Vârșeț și în împrejurimile sale. Așezarea a fost datată în prima jumătate a secolului al XIII-lea, dar se poate presupune că aceasta a fost apărut în a doua jumătate a secolului anterior. Cel mai probabil a fost distrusă de invazia tătară din 1241 și, după aceea, nu a mai fost refăcută niciodată.

ARHEOLOGIA REȘEDIȚELOR NOBILIARE ÎN TRANSILVANIA:
REȘEDIȚELE ELITEI SĂSEȘTI (SECOLUL AL XII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A
SECOLULUI AL XIII-LEA)
STUDIUL PRELIMINAR

Maria Crîngaci Țiplic

Rezumat. În studiul de față autoarea oferă o nouă interpretare a elitelor oaspeților germani și a reședințelor lor din Transilvania de sud. Bazându-se pe descoperiri arheologice, surse documentare, studii de toponimie și antroponimie, autoarea reconsideră teoria cronologiei micilor reședințe nobiliare fortificate așa cum a fost formulată de către unii specialiști, propunând o nouă o cronologie și o posibilă evoluție a reședințelor nobiliare fortificate ce au aparținut elitei saxonilor transilvăneni pe parcursul secolelor al XII-lea – al XIII-lea. În evoluția lor, autoarea distinge trei etape: 1. începând cu secolul al XII-lea, în sudul Transilvaniei apar primele reședințe nobiliare fortificate, ele localizându-se în special în centrele viitoarelor scaune săsești (vezi cazul fortificațiilor de la Orăștie, Sibiului și posibil Sighișoara); 2. în prima jumătate a secolului al XIII-lea se poate vorbi de o *răspândire la o scară mai mică* a reședințelor nobiliare; din punct de vedere arheologic există confirmat un singur caz, cel de la Viscri, iar din punct de vedere arhitectural, sunt posibilele donjoane de la Ocna Sibiului, Turnișor, Axente Sever și Agârbiciu; în schimb, cele câteva surse documentare confirmă existența unei puternice elite germane (vezi cazul lui Johannes Latinus sau a magisterului Gocelinus cu capela sa de la Cisnădioara), care ne permite presupunerea existenței unor reședințe nobiliare; 3. în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIV-lea, asistăm la o *propagare a reședințelor nobiliare* fortificate, cele mai elocvente exemple fiind cetățile nobiliare de la Câlnic, Gârbova, Rodna și numeroasele donjoane din sudul Transilvaniei. Această etapă de propagare și de dezvoltare a reședințelor nobiliare fortificate se încheie la jumătatea secolului al XIV-lea, când asistăm la un declin sau chiar o dispariție a lor din mediul rural.

MORMINTE ANTROPOMORFE CONSTRUITE DIN CĂRĂMIDĂ ÎN CIMITIRUL
MEDIEVAL DIN SIBIU

Daniela Marcu Istrate

Rezumat. Restaurarea centrului istoric al orașului Sibiu în anul 2005 a prilejuit efectuarea unor ample cercetări arheologice în cimitirul medieval, dezvoltat în jurul

bisericii parohiale Sfânta Maria (astăzi biserică evanghelică) între mijlocul secolului al XII-lea și mijlocul secolului al XVI-lea. Cercetarea a avut un caracter parțial, concentrându-se pe degajarea unor suprafețe pe care erau prevăzute intervenții constructive profunde. În limitele stabilite de constructori, au fost totuși cercetate câteva segmente importante ale cimitirului, mai ales pe partea sudică a bisericii: am apreciat că cercetarea a surprins aproximativ o cincime din totalul cimitirului medieval. Au fost înregistrate 1833 de complexe funerare, care au corespuns unui total de 1874 de indivizi.

În cimitir au fost descoperite șapte morminte construite din cărămidă, prevăzute cu nișă pentru cap, localizate pe partea de sud a bisericii parohiale, în imediata apropiere a acesteia. Mormintele au o formă generală trapezoidală, construită din cărămidă și mortar. Pentru susținerea capului a fost prevăzută o nișă, construită de asemenea din zidărie de cărămidă, iar sub craniu a fost așezată o altă cărămidă. Uneori, sub schelet au fost observate urme de la un strat subțire de mortar. Deși mormintele au fost descoperite deschise, am presupus că inițial acestea erau prevăzute cu acoperiș. Indiferent cum va fi fost sistemul de acoperire, mormintele trebuie să fi fost însă complet îngropate în pământ.

Scheletele s-au păstrat doar în două cazuri: decedații au fost întinși pe spate, cu brațele pe lângă corp. M 241 a fost dublu, un adult și un copil. Mormintele lipsite de inventar au fost datate, pe baza contextului descoperirii, în cea de-a doua jumătate a sec. XIII cu posibile extensii la începutul secolului următor.

Mormintele de la Sibiu reprezintă, în stadiul actual al cercetărilor, o apariție singulară într-un cimitir parohial al oaspeților germani. Deși amenajarea nișei pentru cap ne convinge să asimilăm aceste ciste cu gropile antropomorfe și să le atribuim primelor generații de coloniști, dacă extindem analiza se pare că lucrurile nu stau în mod obligatoriu astfel. Cistele din cărămidă constituie evident o manifestare funerară de excepție din jurul anului 1200, pe care în Transilvania o întâlnim în centre religioase foarte importante, precum Alba Iulia și Sibiu, sau în mediul monastic de la Bizere, lângă Arad. În consecință, pare mai plauzibil ca mormintele discutate să aparțină unor clerici care, într-o anumită perioadă istorică, au fost atașați unei instituții religioase de un anumit rang. Cistele de la Alba Iulia sunt datate cu ajutorul inventarului și al contextului, cele de la Sibiu pe baza contextului, iar cele de la Bizere mai mult pe baza analogiilor din alte teritorii ale regatului maghiar: contextul descoperirii sau logica autorilor a condus la un interval ce începe în a doua jumătate a secolului al XII-lea și se încheie la mijlocul secolului următor, cu maxime extensii până în jurul anului 1300. După această dată, cistele antropomorfe dispar din Transilvania.

CONSIDERAȚII ASUPRA CERAMICII MEDIEVALE PONTICE PE BAZA DESCOPERIRILOR DE LA ENISALA

Oana Damian

Rezumat. Studiul asupra ceramicii smălțuite descoperite în cetatea de la Enisala (jud. Tulcea) reușește să completeze un grup tipologic constituit din piese atestate frecvent în săpăturile din orașele fortificate precum Kaliakra, Varna, Sozopol, Belgorod, Sudak, Feodosia, Alusta, Azov. Seria de vase (boluri, farfurii, platouri) cu decoruri

incizate (sgraffito) sau excizate, aparținând grupului numit de D. Talbot-Rice, *Elaborate Incised Ware*, poate fi atribuită perioadei împăraților Paleologi (cu precădere secolului al XIV-lea). Prezența acestei ceramici pe coastele occidentale și nordice ale Mării Negre facilitează conturarea relațiilor care s-au stabilit între Constantinopol și aceste regiuni cu puțin timp înainte de căderea imperiului.

ARHITECTURA ECLEZIASTICĂ ÎN SECOLELE XIV-XV DIN BANAT REFLEXIA IDENTITĂȚII UNUI SPAȚIU DE FRONTIERĂ

Dumitru Țeicu

Rezumat. Discursul propriu-zis privind evoluția arhitecturii ecleziastice a fost construit pe documentația arheologică acumulată în ultima jumătate de veac. Banatul, o provincie de frontieră în cadrul regatului medieval maghiar, a suferit pierderi catastrofale în domeniul monumentelor de cult, bisericile parohiale catolice și ortodoxe, capelele de curte fiind distruse în întregime. Discuția relevă constrângerile venite din sfera surselor de cercetare, a monumentelor cu precădere. Veacul al XIV-lea, când sunt înscrise peste două sute de biserici sub obediența diocezei Cenadului, a fost epoca de mare înflorire a arhitecturii ecleziastice. Planimetria monumentelor relevă adoptarea formelor specifice arhitecturii central europene, manifestări ale romanicului târziu și ale arhitecturii gotice. Așezat pe culoarul geografic al Dunării de jos apusene, Banatul a receptat în veacul al XV-lea influențe venite dinspre arhitectura sârbească. Ele se înscriu într-o tradiție culturală a influențelor cu civilizația bizantino-balcanică, evidente cu precădere în arta minoră a secolelor XIII-XIV. Monumentele de arhitectură ecleziastică din secolele XIV-XVI reflectă identitatea unui spațiu de frontieră medieval, unde s-au interferat două mari sfere ale civilizației europene, cea central europeană, de care Banatul este legat în mod natural și civilizația medievală bizantino-balcanică.

ISTORIE

FACTORUL IMPERIAL LA VECHILE CIVILIZAȚII TÜRCHICE

Serghei Klyashtornyi

Rezumat. Tradiția factorului imperial în istoria formării vechilor civilizații türchice nu a fost încă evidențiată în totalitate. Triburile stepei își consolidau puterea sub conducerea unui șef, a unui clan sau a unei dinastii, încercând apoi să își extindă autoritatea asupra altor teritorii. În epoca Hsiung-ului aceste triburi evoluează spre tipologia statală, o așa numită confederație imperială. În vechea lume türchică un rol esențial îi revenea kaganului, văzut drept garant al statalității. În afara aspectelor militare în programul celor care guvernau conglomeratul politic (El) türchic și-au făcut loc și

considerate de natură spirituală care au contribuit la dezvoltarea ideii imperiale. Afirmarea acestei viziuni imperiale a marcat cultura tradițională a stepelor și a condus la un nou tip de civilizație marcată de sedentarizare, urbanizare și de apariția culturii scrise.

GEOGRAFIA FORMĂRII STATELOR: VECHEA RUS ÎN GEOGRAFIA MEDIEVALĂ ISLAMICĂ

Irina Konovalova

Rezumat. Diferite tipuri de delimitare - teritoriale, etnice, culturale, politice, socio-economice sau ideologice, sunt parte integrantă în procesul de formare a structurilor politico teritoriale. Un punct de vedere semnificativ asupra istoriei vechii Rus este oferit de către autorii islamici din secolele IX-X. Acești autori nu au localizat foarte precis vechea Rus, dar au pus-o în legătură directă cu populația slavă. Distincția între Rus și Slavi nu a fost una de natură geografică ci socio-culturală, economică și politică. În secolul al X-lea, imaginea „insulei Rus” capătă noi valențe, fiind legată de o anumită structură politică și teritorială. Practic, asistăm la teritorializarea unor structuri de putere, fără a avea însă imaginea limitelor teritoriale ale puterii respective.

BACIMAN (BACIMANI) - KIPCEAC DIN TRIBUL OLIBURLIC (ELIBORILI) SURSE ISTORICE CHINEZEȘTI ȘI MUSULMANE

Nurken E. Kuzembaev

Rezumat. Articolul vorbește despre rezistența antimongolă a triburilor Kipchak conduse de către căpetenia Bachman, între anii 1236 și 1237. Sursele istorice persane și chinezești ne prezintă evenimentele legate de bătălie și capturarea căpeteniei Bachman. Soarta sa este incertă pentru că sursele persane amintesc că a fost ucis după capturare, în vreme ce sursele chinezești arată că s-a alăturat forțelor mongole. În continuare este analizată structura tribală și revolta celor care s-au opus invaziei mongole.

ÎN PROBLEMA TEMEIULUI PRETENȚIILOR REGALITĂȚII UNGARIEI DE SUPREMAȚIE ASUPRA MOLDOVEI MEDIEVALE

Pavel Parasca

Rezumat. Două diplome, semnate de regele Ungariei Ludovic cel Mare, la 20 martie 1360 și la 2 februarie 1365, precum și Cronica Maghiarilor de Ioan de Târnave,

terminată către sfârșitul secolului al XIV-lea, prezintă Moldova de la mijlocul aceluiași secol ca fiind supusă Coroanei maghiare, fără a specifica motivele unei asemenea prezentări. Căutând motivele ce justifică pretențiile autorităților de la Buda, anumiți autori vorbesc de cuceriri maghiare și își deduc pretențiile din dreptul de cucerire, fără a ilustra această deducție prin fapte concrete.

Soluția problemei este oferită, după opinia autorului acestui studiu, de o altă diplomă regală, emisă mult mai târziu, în 1435, de Sigismund de Luxemburg. Urmărind scopul de a justifica pretențiile de dominare nu numai asupra Moldovei dar și asupra Valahiei de la sudul Carpaților, semnatarul acestui document afirmă că ambele principate s-au constituit pe locul fostei Cumanii, locuită în epocă de „Cumanii negri” și apoi de Valahi. Altfel spus, substituirea numelui spațiului respectiv se produsese ca urmare a substituirii de populație.

Mai mult, începând din 1233, regii de la Buda încep să se intituleze de asemenea „regi ai Cumaniei”, plecând de la numele cumanilor, care până aici exersau o dominație politică în regiunea extracarpatică, ceea ce nu însemna că acești cumani, reprezentanți ai unei populații nomade, erau singurii locuitori ai acestor locuri sau că ei constituiau, cel puțin, o majoritate. Sursele istorice din epocă, precum și diploma din 1435, plasează Cumania la est de Olt, între Carpații Meridionali și Dunăre, fără a contura alte limite, la fel ca la sudul Rusiei de Sud-Vest, deci la est de Carpații Orientali.

Există, de asemenea, surse documentare care indică existența unei destul de numeroase populații românești, coabitând în zonă cu cumanii, sub dominația lor formală sau efectivă. Autoritățile regale maghiare ignorau sau chiar neglijau această realitate și, proclamându-se stăpâni ai Cumaniei, se pretindeau stăpâni ai tuturor locuitorilor din aceste locuri. Aici trebuie căutate rădăcinile pretențiilor de dominație a Ungariei nu numai la est de Carpații Orientali, ci și la sudul Carpaților Meridionali.

COMITATUL NOBILIAR. CARACTERISTICI ȘI CONSTITUIRE. CAZUL BANATULUI MEDIEVAL

Zoltán Iusztin

Rezumat. Spre deosebire de comitatul regal, creat și consolidat de regii dinastiei Arpadiene, comitatul nobiliar reprezintă o creație a aceleiași dinastii, dar care a devenit o realitate la nivelul întregului regat doar în secolul al XIV-lea. Din punct de vedere administrativ, comitatul nobiliar nu reprezintă o inovație, fiind considerat ca o transformare instituțională pornind de la vechea formă administrativă, ce poate fi definit prin autodeterminare.

Pe teritoriul Banatului, comitatul nobiliar era deja funcțional la începutul secolului al XIV-lea, fără nici un fel de reguli clare privind constituirea sa. Situația foarte dificilă de la începutul domniei lui Carol Robert conduce la aceeași diviziune administrativă a întregului teritoriu al regiunii, lucru ce poate fi observat în ciuda surselor documentare foarte sărace. La sfârșitul perioadei de interimat și de suprimare a puterii magnaților, regiunea situată între Mureș și Dunăre trece prin certe schimbări

administrative, în această perioadă existând aici la un moment dat șase comitate: Cenad, Arad, Timiș, Cuvin, Caraș și Torontal.

EPISCOPII DE CENAD ȘI PAPALITATEA DE LA AVIGNON. INTERVENȚIA PAPALITĂȚII ÎN DIECEZA CENADULUI ÎN SECOLUL AL XIV-LEA

Răzvan Mihai Neagu

Rezumat. Episcopia Cenad este prima dieceză de rit latin atestată pe teritoriul actual al României. Episcopia a fost subordonată arhiepiscopiei Caloccea, cea de a doua, în ordinea importanței, din regatul medieval al Ungariei. Din punct de vedere teritorial, episcopia Cenad a fost situată în sudul Ungariei, cuprinzând actualul teritoriu al Banatului, mărginit la sud de Dunăre. Era traversată, de la est la vest, de râul Mureș. Episcopii de Cenad au jucat un important rol politic în secolul al XIV-lea, mulți dintre ei fiind personalități notabile ale Ungariei medievale. Pe de altă parte, această perioadă marchează începutul centralizării de către papalitate a beneficiilor ecleziastice, proces întărit de către papalitatea franceză de la Avignon. Studiul de față se concentrează asupra analizei relațiilor dintre episcopii de Cenad și papii francezi. În perioada avignoneză a papalității, dieceza Cenadului a fost păstorită de unsprezece episcopi. În general, pontificatul acestor ierarhi a fost de scurtă durată, cinci dintre ei fiind transferați în funcții similare în alte episcopii (unul la Zagreb, doi la Veszprém, unul la Caloccea și unul la Oradea). Șase dintre cei unsprezece episcopi și-au încheiat pontificatul în orașul de pe Mureș. În ceea ce privește originea etnică a episcopilor de Cenad, este de menționat faptul că, din cei unsprezece, opt erau unguri, unul italian, unul francez și unul era, probabil, sas de origine. Pe baza acestor considerații, putem conchide că în secolul al XIV-lea, episcopia Cenad a fost una de tranzit pentru diferiții ierarhi care au condus-o. Nu a fost un caz singular în epocă. O situație similară celei a Cenadului a fost cea a diecezei Viviers din Franța.

DESPRE LOCUL DE ORIGINE AL IMIGRANȚILOR VALAHI ÎN REGATUL POLONIEI (SEC. XIV–ÎNC. SEC. XVI)

Grzegorz Jawor

Rezumat. Studiul de față își propune să analizeze o serie de surse care oferă informații utile referitoare la proveniența teritorial-geografică a valahilor stabiliți în regatul Poloniei în perioada medievală. Termenul de „valah” folosit în mod obișnuit în textele medievale nu este adecvat cercetării de față, deoarece el desemnează toate elementele etniei române, indiferent de locul lor de origine. Spațiul de așezare a acestor imigranți valahi a fost cu predilecție Rutenia Roșie, care a fost colonizată din două direcții: dinspre Moldova și dinspre Transilvania, inclusiv din comitatul Maramureșului și teritoriul Munceagului (Rutenia subcarpatică).

Acești imigranți de etnie română, care s-au stabilit pe teritoriul regatului Poloniei, au dispus de un spațiu adecvat colonizării, respectiv zonele montane și submontane ale Poloniei Mici și ale Ruteniei Roșii. Aici s-au constituit acele așezări de „drept valah” sau de „drept al valahilor” care, sub aspect economic, au combinat ocupațiile pastorale, agricultura și exploatarea lemnului în funcție de specificul zonei de locuire. S-au constituit așa-numitele *kniaziostwo*, ai căror cnezi (*kniaź*) au fost conducători de sate în care puterea s-a fundamentat pe „dreptul valah”.

Nu sunt bine cunoscute cauzele care au determinat anumite grupuri de valahi să emigreze în regatul Poloniei. Se poate presupune că în Moldova și Muntenia, de pildă, luptele pentru domnie i-au determinat pe unii boieri care au susținut partida învinsă să se refugieze în regatul învecinat. În Transilvania însă, statutul cnezilor români a fost redus în multe zone la un nivel inferior, astfel încât acești prestau, pe lângă serviciul militar și o serie de activități iobăgești. În cazul lor, emigrarea a fost sprijinită de regalitatea poloneză interesată ca acești imigranți să își exercite capacitățile lor militare, apărând zonele de frontieră mai vulnerabile.

CÂTEVA DATE DESPRE CANONICUL MIHAI DE CARANSEBEȘ (SEC. XV)

Dragoș Lucian Țigău

Rezumat. Mihai de Caransebeș a trăit în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Sunt puține mărturii documentare privind viața sa, dar ele surprind remarcabilă sa carieră ecleziastică. Numele sub care se prezenta el însuși indică limpede locul său de origine. A studiat la Mănăstirea Franciscană din Caransebeș, care era o instituție cu o existență seculară, înzestrată cu multe privilegii de către papalitate și regatul maghiar. Mihai avea o solidă pregătire intelectuală, confirmată prin titlul de *baccalaureus theologiae*.

În anul 1488 acest *conventual minorit* a fost ales în funcția nominală de episcop de Neapolis (Nabluș, oraș administrat astăzi de către Autoritatea Națională Palestiniană). Numirea a fost o recompensă morală pentru serviciile aduse papalității în anii anteriori. Mihai a fost unul dintre puținii episcopi (canonici) din Ungaria medievală care deținea o episcopie în Orient. În următorii ani, Mihai de Caransebeș a îndeplinit cele mai importante funcții ecleziastice: vicar al arhiepiscopului de Strigoni (Esztergom) și prim capelan al regelui Vladislav al II-lea. Ultima demnitate l-a pus direct în relație cu suveranul, cu marii magnați și prelați ai Ungariei. Activitățile legate de aceste funcții au fost numeroase: oficierea de ceremonii religioase, acordarea de audiențe și indulgențe, vizite canonice și corespondență etc. Sfârșitul vieții lui Mihai trebuie plasat la cumpăna dintre secolele al XV-lea și al XVI-lea, când a ieșit din atenția documentelor și funcțiile deținute de el au fost preluate de alte persoane.

NOTE ȘI DOCUMENTE ASUPRA POLITICII ITALIENE ȘI RĂSĂRITENE A LUI IANCU DE HUNEDOARA ÎN ANII 1450

Alexandru Simon

Rezumat. Studiul se concentrează pe ultimii ani din cariera lui Iancu de Hunedoara. Bazat pe surse din arhivele și bibliotecile italiene, germane și franceze, materialul se concentrează pe multiplele “fețe” ale viitorului erou de la Belgrad. Un accent special este pus pe relația dintre “imaginea perfectă” a lui Iancu de Hunedoara și scopurile și mijloacele sale reale într-o perioadă de profundă criză locală și regională.

DOCUMENTELE AUTORITĂȚILOR URBANE DIN LIPOVA 1455-1548

Adrian Magina

Rezumat. Lipova a fost în Evul Mediu unul dintre principalele centre urbane ale Banatului. Așezat pe valea Mureșului, orașul s-a dezvoltat în special în secolele XV-XVI. Acest centru urban reprezintă un caz fericit de investigație pentru că din cele 18 documente emise de către autoritățile urbane din Banatul de câmpie, păstrate și cunoscute până în prezent, 13 provin de aici. Primul este din anul 1455 iar ultimul din 1548, acoperind o perioadă de peste 100 de ani din istoria orașului. Ele aduc informații valoroase despre situația instituțiilor urbane (un jude primar însoțit de 12 jurați), a situației economice (prin prezența a numeroși meseriași și negustori), despre topografia orașului dar și de natură etnică ori confesională (prima mențiune a unui episcop ortodox pe teritoriul Banatului). Am considerat că editarea lor integrală permite o mai bună înțelegere a mediului social, economic și religios al Banatului medieval și oferă posibilitatea unor viitoare analize asupra orașelor bănățene.

DEMNIȚĂȚI ȘI STĂPÂNIRE PATRIMONIALĂ ÎN BANATUL DE CARANSEBEȘ ȘI LUGOJ: DOMENIUL FAMILIEI SIMON DE CARANSEBEȘ

Ligia Boldea

Rezumat. Reconstituirea domeniului funciar al familiei nobile Simon de Caransebeș permite analiza unor aspecte particulare ce țin de evoluția structurilor patrimoniale nobiliare în Banatul medieval. În primul rând, este vorba despre o familie care poate fi încadrată „noui” nobilimi de funcție, afirmată în cadrul Banatului de răsărit începând cu secolul al XVI-lea. Această realitate se reflectă cu pregnanță și în ceea ce privește patrimoniul său familial; nu dispunem de nicio informație documentară care să certifice existența unui patrimoniu funciar al familiei Simon anterior secolului al XVI-lea,

în jurul căruia să se potențeze statutul privilegiat nobiliar, recunoscut sau dobândit la un moment dat din partea puterii centrale. Din această perspectivă, domeniul familiei Simon, așa cum s-a dezvoltat el pe parcursul secolelor XVI-XVII, atrage mai degrabă atenția prin caracterul său eclectic și conjunctural, destul de vulnerabil și relativ puțin sustenabil în timp. Este un exemplu particular în cadrul elitelor românești bănățene, parte din ele caracterizate printr-o remarcabilă consistență și durabilitate în timp a stăpânirilor lor funciare. Se impune o distincție care credem că individualizează într-o anumită măsură această familie. În decursul timpului, tranzacțiile funciare au constituit un aspect esențial al activității economice în care posesorii de pământuri au fost angrenați, fie pentru a-și augmenta domeniile patrimoniale, fie pentru a rezolva anumite probleme de natură financiară. Familia Simon pare că își cumpără în 1544 un întreg patrimoniu funciar, încropit prin alăturarea unor așezări localizate în secolele anterioare în districte diferite (Comiat, Bujor, Caransebeș) și aflate în stăpâniri diferite (comunitatea cnezilor nobili de Comiat, familia Mâtnic, domeniul Hunedoarei), care a ajuns în împrejurări care ne scapă, la începutul veacului al XVI-lea, în stăpânirea unor nobili străini de spațiul bănățean, de la care sunt cumpărate de familia nobililor Simon de Caransebeș.

În decurs de jumătate de secol familia nobililor Simon de Caransebeș și-a consolidat domeniul patrimonial dobândit în mare parte printr-o tranzacție funciară, l-a stabilizat, în pofida faptului că dispunerea sa teritorială, la limita dintre banatul de Caransebeș și Lugoj și eialetul Timișoarei, i-a conferit în opinia noastră o vulnerabilitate sporită. Cu toate acestea, putem aprecia că în comparație cu alte domenii nobiliare familiale dezvoltate în spațiul Banatului montan și piemontan, mult mai extinse, ansamblul patrimonial al acestei familii trebuie că s-a dovedit a fi insuficient unei descendențe destul de numeroase, obligată să perpetueze sistemul tradițional al stăpânirii condvizionare. Ca urmare, constatăm că unii membri ai familiei s-au străduit să își dezvolte un patrimoniu separat, recurgând la diferite tranzacții sau la căsătorii avantajoase cu reprezentante ale altor familii nobile din banatul de Caransebeș și Lugoj sau din comitatul Hunedoarei.

STAREA MATERIALĂ A JUDELUI SĂTESC ÎN SECOLELE XVI-XVIII

Livia Magina

Rezumat. Judele sătesc se constituie în principalul personaj al lumii rurale, nu numai din punctul de vedere al legislației. În ierarhia economică a satului acesta nu pare a fi la limita inferioară, după cum nu se poate spune că nici la extrema cealaltă nu se află. Condițiile fiecărui sat în parte influențează și starea materială a celui care se află în fruntea sa. Pentru eforturile sale, judele este scutit de anumite dări, el poate astfel să-și crească propria avere. El oferă o mostră a stării materiale a satului pe care îl reprezintă și constituie unul dintre puținele cazuri în care se coagula o avere țărănească.

FRANCISCANII DIN BANATUL DE MUNTE LA SFÂRȘITUL CELEI DE-A
DOUA ȘI LA ÎNCEPUTUL CELEI DE-A TREIA
STĂPÂNIRI HABSBURGICE (1695-1701; 1716-1738)

Costin Feneșan

Rezumat. Atestați documentar încă dintr-a doua jumătate a secolului al XIV-lea la Caransebeș, pe atunci principala localitate a Banatului de munte, călugării franciscani au reușit să-și păstreze mănăstirea lor de acolo, împreună cu imobilele și proprietățile funciare aferente (mori, grădini, sălașe) în ciuda luptelor religioase care se desfășurau prin acele zone în secolele al XVI-XVII. Chiar și după ocupația otomană din anul 1658, călugării franciscani au rămas activi la Caransebeș și în împrejurimile acestuia, chiar dacă, cert, în condiții dificile. Cu ocazia celei de-a doua ocupații a zonei Caransebeșului de către Habsburgi (1688-1701, cu mai multe întreruperi de scurtă durată), călugării franciscani s-au străduit să-și recapete dreptul de proprietate asupra imobilelor pe care le pierduseră în timpul ocupației otomane. Au dobândit până la urmă doar dreptul de uzufruct asupra unei părți a fostelor lor bunuri, pe care le doreau retrocedate. Aceleași demersuri le-au întreprins călugării franciscani veniți din Provincia bulgară după recucerirea Banatului de către Habsburgi în 1716, de data aceasta cu un succes deplin. Toate aceste demersuri ale călugărilor franciscani din Caransebeș sunt creionate în articol pe baza unor documente (al căror conținut este publicat în Addenda) provenite din Arhivele de la Viena, Budapesta și Bologna.